

Oxucuların estetik tərbiyəsində kitab və müəlliminin rolu

Estetik tərbiyə problemi ən qədim zamanlardan filosofların diqqət mərkəzində dayanmış, cəmiyyəti daim düşündürən bu vacib məsələyə dair çoxlu elmi əsərlər yazılmışdır.

Bununla belə, sivilizasiyanın inkişafı bütün dövrlərdə bu mövzuya zaman-zaman yeni-yeni çalarlar əlavə etmiş, bəşəriyyətin tərəqqisində onun müasirləşən rolu ilə bağlı müxtəlif elmi nəzəriyyələri yaratılmış, gənc nəslin mənəvi-estetik tərbiyəsi, bədi zövqlərinin formalaşması, mədəni-əxlaqi vərdislərə yiyələnməsi prosesinə təsir göstərən amillərlə əlaqədar bir çox mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Estetik tərbiyə mahiyyət etibarilə ümumi tərbiyə işi ilə sıx surətdə bağlıdır və insan tərbiyəsini tamamlayan bir sahə, ailədə, bağçada, məktəbdə və kitabxanada aparılan ümumi tərbiyə işinin bünövrəsidir.

Müstəqillik dövründə, milli dövlətçiliyimizin dirçəldiyi bir şəraitdə mənəvi-estetik dəyərlərin yeni mənə və məzmun daşımaları bu problemin aktuallığını bir daha təsdiqləyir. Çünki uşaq və gənclərin yetkin mənəvi simasını formalaşdırmadan, onları fəal həyat mövqeyinə çıxarmadan, cəmiyyətin ləyaqətli qurucu-

su kimi yetişdirmədən, kamil şəxsiyyətlərə çevirmədən suveren dövlətin inkişafına və beynəlxalq aləmdə nüfuz qazanmasına nail olmaq mümkün deyil. Bununla yanaşı, düzgün həyat yolu seçmək, qüvvəsini, bacarığını, istedadını və qabiliyyətini nəcib amallar uğrunda mübarizəyə həsr edə bilmək ilk növbədə insanın öz əxlaqi borcunu necə başa düşməsindən, mənəvi-estetik tərbiyəsinin səviyyəsindən asılıdır.

İlk növbədə belə bir suala qısaca cavab verək: "Müasir oxucuların estetik tərbiyəsi sahəsində kitabxanaların əsas vəzifələri hansılardır?" Cavabı bu cür qruplaşdırmaq və ifadə etmək məqsədəuyğundur:

- oxucuları keçmiş və müasir dövrlərin zəngin bədii sənətləri ilə tanış etmək;
- milli və xarici incəsənətin humanist və beynəlmilət əməllərini aşkara çıxarmaq və təbliğ etmək;
- ədəbi-bədii tənqidin, ədəbiyyatşünaslığın, sənətinin, estetikanın ən yaxşı nümunələrini geniş şəkildə təbliğ etmək;

● incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin və janrlarının kompleks təbliği və onların qarşılıqlı əlaqəsi, qarşılıqlı təsiri, qarşılıqlı zənginləşməsi yolu ilə oxucuların estetik səviyyəsini və bədii qavrayış mədəniyyəti yüksəltmək.

Elmi-nəzəri ədəbiyyatda göstəriləyi kimi, kitabxana işində oxucuların estetik tərbiyəsi üzrə əsasən iki cəhət ayrılmaz şəkildə bir-biri ilə bağlıdır. Onlardan birincisini estetik təhsil və ya maarifləndirmə, ikincisini isə estetik zövqün tərbiyəsi adlandımaq olar.

Estetik təhsil estetik sahəsində konkret biliklərin qazanılması vasitəsilə oxuculara kömək göstərilə bilər. Burada söhbət, hər şeydən əvvəl, bədii mədəniyyət tarixi bərdə, o cümlədən bədii ədəbiyyat, təsviri incəsənət, teatr, musiqi, kino və s. kimi incəsənət növlərinin tarixi bərdə, həmçinin incəsənətin əsas inkişaf qanunlarını, istiqamətlərini, məktəblərini, üslublarını və s. dərindən bilməkdən gedir. Estetik maarifləndirmə oxucuların əla konkret biliklər qazanmasına kömək etmək deməkdir ki, onarsız gözəllik qanunları ilə dünyaya və yaradıcılığa estetik münasibətin tərbiyə edilməsi ağılasıgmazdır.

Lakin diqqəti yalnız oxucuların estetik biliklərinin zənginləşdirilməsinə yönəltmək, onları yalnız bu cür biliklərlə zənginləşdirməklə kifayətlənmək olmaz. Burada ikinci cəhətə - insanların estetik zövqünün tərbiyəsinə, onların estetik hissələrinin formalaşmasına və estetik duyğu mədəniyyətinin inkişafına da fikir vermək lazımdır. Çünki bu proses ikinci istiqamətlə - oxucularda estetik zövq tərbiyəsi ilə tamamlanır.

Estetik zövq ətraf ələmdə, incəsənətdə və bədii əsərlərdə gözəlliyi görmək, duymaq, qiymətləndirmək bacarığı, yaxşını pisdən, gözəlliyi çirkinlikdən fərqləndirmək qabiliyyətidir. Gerçəkliyin estetik dərk, sənət əsərlərinin qavranılması və qiymət almaq vəzifəsini qoymuşdur. Kitabxanalar oxuculara həyatımızdakı gözəllikləri tapmağa, əsl gözəlliyi saxta gözəllikdən, eybəcərlikdən, çirkinlikdən, yaramazlıqdan, kifirlikdən seçməyə kömək edir.

Oxucuların estetik qabiliyyətlərinin inkişafına təsir göstərilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Qavrayış, başqasının dərdinə şərik olmaq və həyatın bütün sahələrində gözəlliyi qiymətləndirmək qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyət növləri bu qrupa daxildir. Bədii əsərlərin müzakirəsi, oxucu konfransı kimi ənənəvi kitabxana işi formaları iki və daha artıq incəsənət növünün sintezinə əsaslandıqından get-gedə kitabxanaların fəaliyyətində daha geniş şəkildə yayılmağa başlamışdır.

Estetik tərbiyə yalnız bədii ədəbiyyata və incəsənətə marağın tərbiyəsi, onu başa düşmək qabiliyyətinin inkişafı ilə məhdudlaşdır.

Bu prosesin əsas məqsədi bir-biri ilə sıx bağlı olan iki mühüm vəzifənin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Birincisi hər bir insanın estetik təhsilə yiyələnməsinə nail olmaq və onu estetik-bədii sərəvətlərini tərbiyəli tələbatçısına çevirməkdir.

İkinci vəzifə isə hər bir oxucunun estetik mədəniyyət subyektinə çevrilməsini, onun bədii-estetik qorunmasını tələb edir.

Başqa sözlə, akademik D.Lixaçovun obrazlı şəkildə "mədəniyyətin ekologiyası" adlandırdığı əlverişli mədəni-psixoloji mühitin mühafizəsi və ona qayğı göstərilməsi aktual məsələ kimi meydana çıxır. Belə ki, insan məhz həmin mühitdə yaşayır və işləyir. Buraya həm keçmiş abidələrin qorunub saxlanması, həm də yüksək mədəniyyət ünsiyətinin tərbiyəsi (o cümlədən mehribanlıq, qayğıkeçlik, nəzakət, ədəb, mərhəmət, rəhmədillik, mərifət və s. kimi keyfiyyətlər) daxildir.

Oxucuların bədii-estetik tərbiyəsinin bir sıra səviyyələrə və pillələrə ayrılması metodoloji və təcürəbi münasibətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərqlənmənin (təbəqələşmənin) əsasında oxucunun estetik sərəvətlər sistemini mənimsəməsi dərəcəsi, oxucunun estetik və bədii inkişafın həqiqi subyektinə çevrilməsi dərəcəsi dayanır.

Tərbiyəliyin ilkin (başlanğıc) səviyyəsi (mərhələsi) estetik və bədii sərəvətlərdən istifadənin, onların yenidən təkrarlanmasının üstünlüyü ilə bağlıdır. O, eyni zamanda qarşılıqlı təbəqələşməni qoyub çıxması və formalaşması sahəsində müəyyən ölçüdə qarşılıqlı əlaqədədir. Bu mərhələdə şəxsiyyətin hələlik ayrı-ayrı cəhətlərinin estetik baxımdan inkişaf etməməsi, bədii təhsildə çatışmazlıq müşahidə olunur, bədii qarşılıqlı, estetik zövqsüzlük, dəyişkən dəbə aludəçilik, həyatda davranışın estetik üslubunu tapma bilməmək bacarıqsızlığı faktlarına rast gəlinir.

Tərbiyəliyin orta səviyyəsi (mərhələsi) səmərəli bədii təhsilə, keçmiş estetik və bədii irsin mənimsənilməsi, gözəllik qanunlarının və onların təsir mexanizminin dərk olunması, estetik geriliyin və pis bədii zövqün təsadüfi təzahürələrinin təsirlə, sistemli və özünütənqid şəraitində aradan qaldırılması ilə xarakterizə edilir.

Yüksək səviyyəyə isə (mərhələyə) tam şəkildə incəsənətə və gözəllik qanunları üzrə yaradıcılıq us-

talığına dərindən yiyələnməyə, həqiqi bədii azadlıq, incəsənətin bütün növlərindən və janrlarından yaxşı xəbərdar olmağa imkan yaradan müəhim bədii məlumata malik olmağa (bədii erudisiya), yaradıcı şəkildə inkişaf etmiş şəxsiyyətin universal qaydadə ahəngdar formalaşması, həyatı davranışın özünəxas üslubunun işlənilməsi, ahəngdar həyat tərzinin vərdiş və ənənələrinin aşkara çıxarılması xasdır.

Ən yüksək səviyyə (mərhələ) bütün tərəflərin tamlığını və şəxsiyyətin bədii-estetik inkişafının bütün tərəflərinin və cəhətlərinin estetik nəzərdə tutulmasıdır ki, insan ilk uşaqlıq çağlarından ta ömrünün sonuna qədər çox müxtəlif amillərin estetik təsirinə məruz qalır.

Oyuncaqlar və oyunlar, ailə, uşaq bağçası, məktəb və digər uşaq təlim-tərbiyə ocaqları, məişət, təbiət, kənd və ya şəhər mühiti, ali və orta ixtisas məktəbləri, müxtəlif mədəni-maarif müəssisələri şəbəkəsi, o cümlədən kitabxanalar, kütləvi informasiya vasitələri, daha sonra ömək fəaliyyəti, idman və nəhayət, incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin vəhdətindən ibarət olan bədii yaradıcılıq aləmi - bütün bunlar insanın gerçəkliyə estetik münasibətinin, zövq və mədəniyyətinin formalaşmasında iştirak edir, bir-birini tamamlayır və zənginləşdirir. Bu sistemə daxil olan ünsürlərdən hər biri estetik tərbiyənin ümumi qaydalarını reallaşdırma xidmət edən spesifik funksiya yerinə yetirir.

Ədəbiyyat

1. A.Aslanov. Estetika aləmində. Bakı. "Yazıcı" - 1988.
2. A.Aslanov. Incəsənət və tərbiyə. Bakı - 1967.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı. "Qanun" - 1999.
4. M.Cəfər. Estetik zövq haqqında. Bakı. Azərneşr - 1965.
5. M.Cəfərov. Estetik tərbiyə, ailə və məktəb. Bakı - 1967.
6. Ə.Əhmədov. Mənəviyyat, gözəllik, tərbiyə. Bakı. "Maarif" - 1993.
7. T.Əhmədov. Gənclərin mənəvi-estetik tərbiyəsində bədii ədəbiyyatın rolu. Incəsənətin sosial-mənəvi-estetik mahiyyəti. Bakı - 1986.
8. T.Əhmədov. Gənclik, mənəvi aləm, estetika. Bakı. "Gənclik" - 1987.
9. A.Xələfov. Kitabxanaşünaslığa giriş. BDU Nəşriyyatı - 2001.
10. A.Xələfov. Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları. "Kitabxanaşünaslıq və bibliografya" - 1999, №2.
11. A.Xələfov, R.Kazımov, E.Bədəlov. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı. Bakı. "Azərneşr" - 1986.
12. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. "Kitabxanaşünaslıq və bibliografya" - 1999.
13. F.Qasımozadə. Estetik zövqün tərbiyə edilməsi. Bakı. "Azərneşr" - 1961.
14. M.Məmmədov. Estetika haqqında söhbətlər. Bakı - 1978.
15. Z.Məmmədov. Estetika və yeni insan tərbiyəsi. Bakı. "Azərneşr" - 1978.

Incəsənətin özünəməxsusluğu öz ifadəsini hər şeydən öncə bizi əhatə edən həyatın hissi və obrazlı şəkildə mənimsənilməsində tapır. Incəsənətlə ünsiyyət insanı estetik cəhətdən zənginləşdirir, yaradıcı fəaliyyət üçün son dərəcə zəruri olan estetik zövq və hissələri inkişaf etdirir. Bu isə öz növbəsində, insanın intellektual fəaliyyətinin təkmilləşməsinə təsir göstərir. Təxəyyülün inkişafında da incəsənətin rolu böyükdür, çünki o, həyatı bədii obrazlarla ifadə edərək, fantaziyaların, zəkannın işini fəallaşdırır.

Əsl incəsənət xalqın zövqünü göstərməklə yanaşı, həm də onu inkişaf etdirir daha da təkmilləşdirir vəzifəsini qarşıya qoyur. Sənət əsərləri insan qəlbində yatıb qalan gizli hissələri oyatmaqla onu öz-özünə daha dərindən diqqət yetirməyə vadar edir.

Biz incəsənətin ecazkar təsiri altında ötən günlərin sevincli və kədərli anlarında ilk təəsüratın doğurduğu xoş həyəcanları sanki yenidən yaşayır, özümüzü daha yaxşı tanımağa, yenidən kəşf etməyə başlayırıq. Incəsənətin ən başlıca tərbiyəvi vəzifəsi müəyyən mənada məhz bundan ibarətdir.

● Knyaz ASLAN,
pedaqoji elmlər namizədi, dosent